

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE YURTTAŞLIK DERSLERİ: TARİHSEL SÜREÇ, DERS KİTAPLARI VE PROGRAMLAR*

Sena COŞĞUN KANDAL**

Öz

Erken Cumhuriyet Dönemi ideolojisi, eğitim programları, hedefleri, bu hedeflere bağlı ders kitapları birden ortaya çıkmış değildir. Tüm bunların dünya tarihinde ve Osmanlı Devleti'nde aranacak kökleri vardır. Bu sebeple bu makalede öncelikle dünyada yurttaş oluşturma'nın ortaya çıkışı ile ilgili kısa bir giriş yapıp yurttaş yetiştirme'nin ve yurttaşlık dersinin Osmanlı Devleti'ndeki başlangıç ve oluşumuna değinilmiş, ardından Atatürk Dönemi yurttaşlık dersi, dersin programdaki yeri ve derse ait ders kitapları çerçevesinde bir değerlendirme yapılmaya çalışılmış, Atatürk Dönemi'nde yurttaşlık eğitiminin evrimi üzerine bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yurttaşlık Eğitimi, Eğitim Tarihi, Vatandaşlık, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, Milliyetçilik*

Abstract

Citizenship Courses during Atatürk Period: Historical Process, Textbooks and Programs

The ideology, educational programs, and objectives of the Early Republican Period as well as the textbooks in line with these objectives did not suddenly emerge. They all have roots to be sought in the world history and the Ottoman Empire. For this reason, in this article, firstly a brief introduction about the emergence of the citizenship formation in the world, the beginning and formation of raising citizens and the citizenship courses in the Ottoman Empire are discussed; then an evaluation is carried out within the scope of the citizenship course in Atatürk Period, its place in the education program and the textbooks, in an effort to create a framework on the evolution of citizenship education in Atatürk Period.

Keywords: *Citizenship Education, History of Education, Citizenship, Civil Information for the Citizen, Nationalism*

* Bu makale, "Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi" başlığıyla, Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ danışmanlığında, 2015'de tamamlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Erzincan.
E-Posta: senacosgun@erzincan.edu.tr. ORCID: 0000-0002-2045-7302
(Makale Gönderim Tarihi: 17.04.2019 - Makale Kabul Tarihi: 18.11.2019)

Giriş

John Locke'un eğitimin içeriğini ve yapısını tamamen sarsan *tabula rasa* tezi, yurttaş yetiştirme biçiminin değişmesiyle doğrudan ilişkilidir. Onun, çocuğun balmumu parçası gibi istenilen şekle sokulabileceği görüşü¹ ulus devletlerin potansiyel yurttaş projelerinin en büyük fikrî temellerinden biri olmuştur. Locke'un açtığı yol, kendisinden sonra gelecek ve Fransız Devrimi'nin düşünsel temellerini atacak pek çok ismi etkilemiştir. Bunların başında Denis Diderot gelir. Eğitimin devlet tarafından verilmesi gerektiğini düşünen Diderot, bu devlet temelli eğitimi yurttaş yetiştirme bağlamında değerlendirmiştir. O'na göre okullar, devlete ve topluma sâdik, faydalı vatandaşlar yetiştirmek ile yükümlüdür². Bununla birlikte okullar sadece okuma, yazma, hesap gibi bilgilerin öğretileceği bir yer değil, politik sorunlar üzerine de gerekli bilgilerin alındığı³, dolayısıyla yurttaş olmanın bilincine varıldığı mekanlar olmalıdır. Diderot'un fikirlerini Louis-Rene de Caradeuc de La Chalotais'de de görmek mümkündür. Devlete bağlı, kiliseden uzak ve tamamen devlet kontrolünde lâik bir eğitim sistemi için savaşmış olan Chalotais'ye göre devlet, kendi vatandaşlarının eğitimini kendisi üstlenmeli, eğitimi denetlemelidir⁴. Bu eğitimin nihâi amacı da devlete vatandaş hazırlamak olmalıdır⁵. İyi bir toplum –ki bu toplumun ana unsuru iyi vatandaştır- bireysel mutluluğu da sağlayacak, dolayısıyla eğitimin nihâi amacı gerçekleşecektir. Bu doğrultuda devlet, eğitimi kullanmalıdır⁶. Fransız Devrimi'nin fikrî temelinde yer alan bu görüşler, devrimden hemen sonra eski rejimi yıkmaya ve unutturma çabalarında kendini göstermiştir. Devrimin hemen ertesinde Marquis de Condorcet'nin *devletin yurttaşları yetiştirme görevi bulunmaktadır* görüşü öğretmenlere resmî tebliğlerle bildirilmiş ve onlardan öğrencilerini yurtseverlik erdemi ile yetiştirmeleri istenmiştir⁷. Condorcet, devrim sonrasında Fransa'nın millî bir eğitim sistemi ile yeniden oluşturulmasında son derece etkili olmuş isimlerden biridir. Düşünür, *insanlığın en değerli malı olan eşitliğin bekçisi* olarak gördüğü eğitimin, devlet tarafından herkese verilmesi gerektiğini savunur. Çünkü O'na göre eğitim eşitsizliği despotluğu doğurur⁸. Bu bağlamda devrim sonrası düzeni korumak adına eğitim sistemi kontrol altına alınmış, öğretmenlere gönderilen bir dizi tebliğ ile devrimin fikrî yapısı, milliyetçi bir

¹ Locke 1889, s. 187.

² Forycki 2013, s. 12.

³ Aytaç 2009, s. 172.

⁴ Bumin 2013, s. 51-2.

⁵ Aytaç 2009, s. 175.

⁶ Heater 2004, s. 39.

⁷ Üstel 2014, s. 17.

⁸ Condorcet 1971, s. 2.

eksende sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu tebliğlerden birinde öğretmenlerden, öğrencilerine *İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannâmesi*'ni okutmaları, bunun yanı sıra onları Cumhuriyet'in yasaları konusunda bilgilendirmeleri istenmiştir⁹. Böylece Batı'da yurttaş çocuğun devlet eliyle doğuşu başlamış olur. Vatan, vatanseverlik, millî tarih, millî coğrafya, fedakarlık, itaat, zafer, kahramanlık, cesaret gibi terimler zamanla ders kitaplarında yer bulmaya başlamış ve bu militer, ulusçu dünya görüşü ile beslenen çocuklar ideolojiler çağında ulus devletlerin mihenk taşlarını oluşturmaya başlamışlardır.

Türkiye'de Yurttaş Çocuğun Oluşumunda İlk Adımlar: Osmanlı Devleti'ndeki Kökler

Osmanlı Devleti, yurttaşlık kavramının Batı'da geçirdiği evrelerin farkındadır. Yeryüzündeki sayısız devlet gibi o da eğitim sistemini bu yeni kavrama uyum sağlayabilecek şekilde değişime uğratmıştır. III. Selim Dönemi'nde Avrupa'ya giden ve gözlemleri üzerine bir eser kaleme alan Mahmud Râif Efendi'de bu farkındalık izlenebilir. O, *Nizâm-ı Cedîd'e Dâir* eserinde vatanına faydalı hizmetlerde bulunmak arzusu duyduğundan bahsederken¹⁰ vatan kelimesini âit olduğu topluluk mânâsında kullanmıştır. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nde vatan kavramı daha önceleri sadece insanın doğduğu yeri ifâde ederken kullanılmaktadır¹¹. II. Mahmud Dönemi'nde de devlete bağlı insan yetiştirme amacı açıkça görülür. 1838'de Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın ilköğretimi yaygınlaştırmak amacı ile hazırladığı bir raporda câhil insanların devletin ve yurtseverliğin ne olduğunu bilemeyecekleri ifâdesi yer almıştır¹². Tanzîmât Dönemi ile birlikte resmi yazışmalarda *hubb-ı vatan ve millet* kavramı (vatan ve millet sevgisi) sıklıkla görülmeye başlanmıştır¹³. Tanzîmât aydınları, dinsel otoritelerin elindeki eğitimi devlet tekeline sokmuş, mektebin vatandaş yetiştirmedeki rolüne vurgu yapmışlardır. 1857'ye gelindiğinde maârif kelimesi açıkça *devlet eliyle verilen bilim, teknik ve felsefe ile bunların sağladığı eğitim ve kültürü de içine alarak vatandaş ve insan yetiştirmeye yarayan bilgiler*¹⁴ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ve özellikle Sultan Abdülhamid Devri'nde zorunlu ve geniş çaplı bir eğitimden söz etmek pek mümkün plmasa da eğitimi imparatorluğun en ücra köşelerine kadar taşıma yönünde ciddi bir çaba sarf edilmiştir. Bu anlamda, düşünüldüğünün aksine eğitimin yurttaş yaratma hususundaki ehemmiyetinin

⁹ Üstel 2014, s. 17.

¹⁰ Beydilli ve Şahin 2001, s. 62.

¹¹ Mardin 2008, s. 155.

¹² Berkes 2002, s. 181.

¹³ Somel 2001, s. 96.

¹⁴ Ayas 1948, s. 100.

kavranmasında Osmanlıların Avrupalıların gerisinde kaldığını iddia etmek doğru olmaz¹⁵. Eğitimin millileşmesine yönelik gelişmeler 19. yüzyılın ortasında görülmeye başlar. 3 Mart 1861 tarihli *Maârif Nezareti'nin vazifelerine dair mevâd* başlıklı bir vesikada ikinci ve üçüncü derecedeki okullarda eğitimin Türk dili ile yapılması şartı konulmuştur. Kodaman'a göre bu vesika eğitimin millileştirilmesi fikrinin devrin eğitimcileri tarafından benimsendiğini ve devlet tarafından da eğitime millî bir karakter verilmek istendiğinin işaretidir¹⁶. Ayrıca bunun da öncesinde 8 Nisan 1847'de bir talimatname ile ilk öğretim düzeyindeki okullarda (sıbyan mektepleri) Türkçe derslerinin haftalık ders saati arttırılmıştır¹⁷. Bu refleksin temel sebeplerinden biri, ülke içerisinde sayıları hızla artan ve gittikçe millî nitelik kazanan gayri müslim okullarıdır. Söz konusu okulların imparatorlukta devlet okullarını hem nitelik hem nicelik açısından geçmesi Osmanlı Devleti'ni bu okullara karşı bir hamle yapma ihtiyacı hissettirmiş olmalıdır¹⁸. Ancak belirtmek gerekir ki bahsi geçen nizamname ve programların tamamı ülke genelinde uygulamaya konulamamıştır. Bununla birlikte devletin bakış açısını yansıtmaları açısından önemlidirler.

Millileşme ve yurttaş yetiştirme çabaları 23 Temmuz 1908'de II. Meşrûtiyet'in ilanı ile hızla devam etmiştir. II. Meşrûtiyet'in yurttaşlık anlayışı açısından temel farkı, bu dönemde tüm Osmanlı toplumunun reâyâ ve tebaa niteliğini yitirmesi ve vatandaş niteliği kazanmasıdır¹⁹. Üstelik bu dönem vatandaşlık kavramı için bir zirve noktasıdır. Söz konusu dönemde siyâset yapan fertler artmış, insanlar kendi geleceklerinde devletin oynadığı rolü kavramış ve bu konuda düşünmeye, tartışmaya başlamış, her vatandaşın söyleyecek bir sözü, gösterecek bir yolu olmuştur²⁰.

İdarelerindeki Osmanlı meşrutî yönetiminin en sağlam şekilde temsil edeceklerini, iktidarın gelişigüzel kullanılmasını engelleyeceklerini ve imparatorluğun eski gücüne kavuşması için gerekli olan idari reformları yabancı devletlerin inatçı baskısını bertaraf edecek şekilde hayata koyacaklarını düşünenen²¹ İttihâd ve Terakkî Cemiyeti, hem bu amaçları yerine getirme hem de Osmanlı unsurları arasında birliği sağlama ve bir Osmanlı kimliği oluşturma açısından eğitimin öneminin farkındadır. Cemiyet'in 6 Ekim 1908 tarihli ilk siyâsî programında yer alan on yedi maddeden ikisinin eğitim ile ilgili olması eğitime verdiği önemi açık bir şekilde gösterir. *Şûrâ-yı Ümmet Gazetesi'*nde

¹⁵ Deringil 2013, s. 206.

¹⁶ Kodaman 1999, s. 17.

¹⁷ Berker 1945, s. 59-60.

¹⁸ Bkz. Fortna 2005.

¹⁹ Toprak 1988, s. 157.

²⁰ Tunaya 1996, s. 49.

²¹ Deringil 2013, s. 206.

yayımlanan programın on altıncı maddesi eğitim hakkının serbestliğini vurgular. On yedinci maddede ise eğitimin devlet kontrolü altında olacağı belirtilmiştir²². İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin eğitimdeki hedefi, dönemin Maârif Nâzırı Emrullah Efendi'nin Meclis-i Mebûsân'daki bir konuşmasında özetlenir. Emrullah Efendi, Maârif Nâzırlığı'nın görevinin *vatana sâdik yararlı adamlar yetiştirmek* olduğunu söylemiştir²³. Nitekim bu amaç doğrultusunda parti ideolojisine bağlı *Meşrûtiyet Mektepleri* açılmış, ders içerikleri, İttihatçıların ideolojileri doğrultusunda değiştirilmiştir. Bununla birlikte hedefe ulaşabilmek için bir yurttaşlık dersi müfredâtlara eklenmiştir.

Söz konusu ders, Maârif Nâzırı Emrullah Efendi tarafından 1909'da hazırlanan *Tedrisat-ı İbtidâîye Talimât-nâmesi*'nde resmî olarak yer almıştır. Burada öncelikle talimât-nâmenin hedefi ve gayesi açıklanır. Buna göre ibtidâî mekteplerin hedefi çocuklara hayat için gerekli bilgileri kazandırmak ve onları vatanperver, fedakar ve çalışkan insanlar olarak yetiştirmektir²⁴. Bu talimatname ile yurttaşlık dersi *Ma'lûmât-ı Medenîyye ve Ahlâkiyye ve İktisâdiyye* adı²⁵ ile resmî olarak programlarda yer almış olur ve hızla ders kitapları hazırlanmaya başlanır.

²² Şûrâ-ı Ümmet Gazetesi, 23 Eylül 1324 “umûr-u tedris serbesttir, Kanûn-i Esâsî'de musarrah olduğu vech ile her Osmanlı kanûn-ı mahsûsa tevfikân husûsî mekteb-i küşâd edebilir... bi'l-cümle mekâtib-i devletin taht-ı nezâretinde bulunacaktır...”

²³ Meclis-i Meb'ûsân Zabıt Cerîdesi 1326.

²⁴ Ergin 1977, s. 1409.

²⁵ II. Meşrûtiyet Dönemi, öğretim programları incelendiğinde dersin adının, eğitimin hangi kademelerinde yer aldığı ve ders saatinin farklılık arz ettiği görülür. 1326'da [1910] liselerin ders programında *Ma'lûmât-ı Medenîyye, Ahlâkiyye, İktisâdiyye ve Kanûniyye* adı ile yer alan ders, birinci devrenin birinci, ikinci ve üçüncü yılında haftada birer saat verilmiş ancak liselerin ikinci devresinde yer almamıştır. 1327'de [1911] idâdilerde tedris olunan Ulûm ve Fünûn müfredât programı beş senelik idâdilere mahsûs cetvelde *Ahlâk ve Ma'lûmât-ı Medenîyye* adı ile yer alan ders, birinci ve ikinci senelerde haftada birer saat, yedi senelik idâdilerde ise ikinci, üçüncü, dördüncü, altıncı ve yedinci senelerde haftada birer saat verilmiştir (Yücel 1994, s. 146-9) Aynı sene Mekteb-i Sultanî'nin müfredât programında ise dersin adı *Ma'lûmât-ı Medenîyye ve Hukukîyye ve İktisâdiyye ve Hükûmet-i Nazariyye* olarak yer alır (Üstel 2014, s. 34). 1328'de [1912] Vilâyet İdâdileri Ders Tevzî' Cetvellerinde *Ma'lûmât-ı Medenîyye* adı ile yer alan ders, ikinci ve üçüncü sınıflarda haftada birer saat, altıncı ve yedinci sınıflarda ise üçer saat okutulmuştur. Aynı okullarda *Ahlâk ve Ma'lûmât-ı Medenîyye* adı ile bir ders daha yer alır. Bu ders ise dördüncü sınıftan yedinci sınıfa kadar haftada birer saat okutulmuştur. Ayrıca *Ma'lûmât-ı İktisâdiyye* nâmiyle yer alan ders yedinci sınıflarda bir saat, *Ma'lûmât-ı Kanûniyye* nâmiyle yer alan ders ise altı ve yedinci sınıflarda birer saat okutulmuştur. Aynı yıl beş senelik Liva İdâdileri Ders Tevzî' Cetvellerinde ise idâdilerin Umumî, Zirâî, Sanayî ve Ticârî kısımlarında hazırlık, bir ve ikinci sınıflarda *Ma'lûmât-ı Medenîyye, Hukukîyye, İktisâdiyye* adı ile yer aldığı görülmektedir (Aytekin 1991, s. 94-98). Yine 1328'de Dârüşşafaka ders programında birinci devrenin beşinci sınıflarında *Ma'lûmât-ı Medenîyye ve Hukukîyye* adı ile iki saat yer aldığı görülmektedir (Ergün 1996, s. 241). 1329 [1913] tarihli bir ve iki dersaneli ve muallimli mekteplere mahsûs Mekâtib-i İbtidâîyye ders müfredâtında ise ders, *Musâhabât-ı*

Füsün Üstel, ulaşabildiği en eski *Ma'lûmât-ı Medenîyye* kitabının Selanikli Fâik'in Mekâtib-i İbtidâîyye için hazırladığı kitap olduğunu söyler²⁶. Eser 1908 tarihlidir. Meşrutiyet'in hemen ertesinde bu derse yönelik bir ders kitabı ile karşılaşmak şaşırtıcıdır. Ancak bu, meşrutiyetçilerin derse yönelik belirli hedefleri ve planları olduklarını işaret eder. Bu ders kitaplarının ortak paydası kendinden önceki ders kitaplarında, özellikle ahlak derslerine ait kitaplarda görülen, din temelli ahlakın yerini dünyevî ve vazifeye dayalı bir ahlak öğretisinin almasıdır. Yurttaşlık artık bir görev olarak tanımlanmış, askerlik gibi örneklerle çocuklara sevdirmeye çalışılmıştır. Meşrutiyetin mottosu eşitlik, hürriyet ve adalet kavramları ders kitaplarında sıklıkla zikredilir. Ağırıklı olarak Osmanlıcılık ideolojisinin hakim olduğu bu kitaplar, İtalya'nın Libya'yı işgali ve Balkan Harbi sonrasında hızla millîleşir. Türk'ü ve Türklüğü öven ifâdelere bu dönemden sonra ders kitaplarında ve çocuklara özel yayınlarda sıklıkla rastlanır olmuştur. Balkanların kaybedilmesinin ardından Osmanlı toplumu içerisinde yaşayan en cesur ve yürekli kavim olarak

Ahlâkiyye (Târihiyye, Sıhhiyye ve Medenîyye) adı ile geçer. Devre-i evveli, devre-i mutavassıta ve devre-i âliye birinci ve ikinci sınıflarda okutulacak olan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye*'nin ayrı bir ders şeklinde olmayacağı, kıraat ders kitaplarında ve okuma parçalarında gösterileceği bilgisi müfredâta eklenmiştir (Mekâtib-i İbtidâîyye Ders Müfredâtı, Bir ve İki Dershâne ve Muallimli Mekteplere Mahsûs 1329a, s. 5). Yine Maârif Vekâleti'nin 1329 [1913] tarihli altı, beş, dört, üç dersaneli ve muallimli mekteplere mahsûs olarak yayınladığı ders programında dersin adı *Musâhabât-ı Ahlâkiyye (Târihiyye, Sıhhiyye ve Medenîyye)* şeklinde geçmekte ve devre-i evvelin birinci sınıfında haftada üç saat, ikinci sınıfında haftada iki saat, devre-i mutavassıtanın birinci sınıfında haftada iki saat, ikinci sınıfında haftada bir saat, devre-i âliye'de ise hem birinci hem ikinci sınıfta haftada birer saattir (Mekâtib-i İbtidâîyye Ders Müfredâtı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershâne ve Muallimli Mekteplere Mahsûs 1329b, 4-11). 1330 [1914] senesinin altı, beş, dört, üç dersaneli ve muallimli mektepler müfredâtında bir değişikliğe rastlanmaz. Ancak Nümûne Mekâtib-i İbtidâîyyesi'ne âit müfredât programında ders, devre-i evvelin birinci sınıfında haftada üç saat, ikinci sınıfında haftada iki saat, devre-i mutavassıtanın ve devre-i âliyenin hem birinci hem ikinci sınıfında haftada birer saat yer aldığı görülmektedir. (Mekâtib-i İbtidâîyye Ders Müfredâtı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershâne ve Muallimli Mekteplere Mahsûs, İstanbul 1330, s. 4-11). 1330 [1914] öğretim yılında İnâs Sultanîsi İbtidâîyye müfredât programında *Ma'lûmât-ı Ahlâkiyye ve Medenîyye* adı ile yer alan ders, birinci sınıftan beşinci sınıfa dek haftada bir saat, aynı programda tâli sınıflar ders cetvelinde ise aynı isimle sadece dokuzuncu ve onuncu sınıflarda haftada birer saat yer almıştır (Ergün 1996, s. 237-238). 1331'de [1915] hazırlanan Dârümuallimîn ve Dârümuallimât Nizâmname'sinde okutulacak dersler arasında yurttaşlık dersi, *Ma'lûmât-ı Ahlâkiyye ve Medenîyye ve Hukukîyye* adı ile görülür. (Özalp 1982, s. 559). Ders, 1338'e [1922] gelindiğinde idâdilerde *Ma'lûmât-ı Medenîyye ve Kanûniyye* adı ile dokuzuncu sınıflarda haftada bir saat, İnâs İdâdileri'nde ise dördüncü sınıfta bir, beşinci sınıfta iki saat verilmiştir (Yücel, 1994, s. 162-163). Aynı yıl, İlk ve Orta Tedrîsât Mektepleri Müfredât Programı'nda dersin adının *Ma'lûmât-ı Medenîyye* şeklinde değiştiği görülmektedir. Ders bu isimle üçünü, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda haftada birer saat okutulmuştur (İlk ve Orta Tedrîsât Mektepleri Müfredât Programı 1338, s. 157).

²⁶ Üstel 2014, s. 34.

tanımlanan Türkler, zaman içerisinde Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan Türkleri de aşarak Orta Asya Türklüğünü de kapsayacak bir nitelik kazanmıştır. Bu Türkçülük fikri ve bununla paralellik gösteren militer yapıda bir yurttaş yetiştirme arzusu genç Türkiye Cumhuriyeti'ne güçlenerek aktarılmıştır.

Atatürk Dönemi'nde Yurttaşlık Dersi:

Millî, Çağdaş, Dinamik Müfredatlar ve Tâlimatnâmeler

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî eğitim politikasını belirleyecek unsurlar, II. Meşrûtiyet yıllarında planlanan ama ancak 1921'de toplanabilen I. Maârif Kongresi'nde dile getirilmiştir. Bu unsurların en önemlileri eğitimin millî, çağdaş ve dinamik nitelikte olacağıdır²⁷. Aynı hedefler Ziya Gökalp, Selim Sırrı [Tarcan], Ahmed Ağaoğlu, İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] gibi Türk maârifinde yıllar boyunca etkisini hissettirecek aydınların hazır bulunduğu, 15 Temmuz 1923'te toplanan I. Heyet-i İlmiyye'de de yinelenmiştir. Bu tarihten itibaren Cumhuriyet'in kurucuları ve aydınları genç nesli bu unsurlarla inşâ etmek ve sosyal bünyeye normatif katkısı beklenen unsurlar olarak yetiştirmek için her şeyden çok eğitime ehemmiyet vermiş, Meşrûtiyetçilerin tarih ve vatandaşlık görüşünü büyük ölçüde sâhiplenmiş, onlar gibi okulu tamamen kontrolleri altına almışlardır. Bu kontrolü sağlamak için ilk resmî adım 3 Mart 1924 tarihinde Tevhîd-i Tedrîsât'ın ilânıyla atılmıştır. Bu doğrultuda Cumhuriyet Dönemi'nde müfredât programlarında yapılan ilk büyük değişiklik de 1924 İlk Mektepler Müfredât Programı ile olmuştur. 23 Nisan 1924'ta başlayan II. Heyet-i İlmiyye toplantısında kabul edilen bu programın öncelikli hedefi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkeleri ile bağdaşmayan ders ve konuların ayıklanması ve yerine Cumhuriyetin değerlerine uygun ilkeler konulması, yani din ve hânedan eksenli içerikleri kaldırıp yerine millî, lâik ve hayâta dönük nitelikteki içerikleri yerleştirmektir. Mustafa Kemal Paşa'nın muallimlere yönelik "erkek ve kız çocuklarımızın, aynı sûretle bütün tahsîl derecelerindeki ta'lîm ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsîl derecesinde iktisâdî hayâtta âmil, müessir ve muvaffak olacak sûrette techîz olunmalıdır"²⁸ sözleri bu hedefi açıkça gösterir. Nitekim bu hedefin en etkili gerçekleştirilebileceği ders yurttaşlık dersidir. 1923 İlk Tedrîsât Ta'lîmatnâmesi'nde sadece *Musâhabât-ı Ahlâkiyye* adıyla yer alan ders²⁹, 1924 programında *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye* nâmıyla yer almıştır. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar haftada birer saat verilen dersin içeriği, söz konusu hedefi açıkça gösterir. Programa göre *Musâhabât-ı*

²⁷ Hâkimiyet-i Millîye 17 Temmuz 1921.

²⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1997, s. 179.

²⁹ İlk Tedrîsât Talîmatnâmesi 1342-1339, s. 8.

Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye dersinin amacı, gençlere Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vatandaşı olarak bilmek ve yerine getirmek durumunda oldukları hak ve görevleri tanıtmak, ahlakî temelleri öğretmek ve onları millî, insanî vazifelerini yerine getirecek vatandaşlar haline getirmektir³⁰. Dersin birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar için uygun görülen *Musâhabât-ı Ahlâkiyye* kısmında ahlâkî esaslar, çocukların zihninde yer edecek şekilde samimi sohbetler havasında verilecektir. Nitekim burada en önemli vazîfe öğretmene düşmektedir. Çünkü programda önemle üzerinde durulan husus, öğretmenin örnek teşkil edecek olmasıdır. Millî kahramanların ve âlimlerin hayât hikâyelerinin çocuklara câzip gelecek şekilde anlatılacağı derste, bu millî kâideler çocuklara anlatılmakla kalınmayacak, onlara ahlâkî ve içtimâî itiyâdlar da kazandırılacaktır. Bunu sağlamak da ancak ilk sınıflardan itibâren mektebin umûmî hayâtında çeşitli görevler almaları sâyesinde gerçekleşebilir. Bu sebeple programda muallimlerden çocuklara kütüphanede, sınıf müzesinde, mektep bahçesinde sorumluluk almalarını sağlayacak görevler vermeleri istenir³¹. Bu görev ve sorumluluklar çocukları hayâta hazırlayacaktır.

Dersin dördüncü ve beşinci sınıflar için uygun görülen *Ma'lûmât-ı Vataniyye* kısmında ise temel vatandaşlık konuları yer almaktadır. Bu iki sınıftan dördüncü sınıfta *ferd ve cem'iyet* ile *halkın tenezzühüne hizmet* başlıklarıyla iki ana konu bulunmaktadır. *Ferd ve cem'iyet* başlığı altında çocukların kendileri ve aileleri ile bütün insanlara karşı hak ve vazifeleri, bunun yanı sıra toplum içinde nasıl hareket etmeleri gerektiği üzerinde durulmuş, içtimâî ortamda sorumluluklarının farkında olan bilinçli yurttaşlar meydana getirilmeye çalışılmıştır. *Halkın tenezzühüne hizmet* başlığı altında ise kamu kurumları üzerinde durulmuş, bunların vatandaşlara karşı olan görevleri ile vatandaşların bu kurumlara karşı olan görevleri işlenmiştir. Beşinci sınıfta ise daha çok siyâsal ve ideolojik konular yer almıştır.

1924 müfredât programında yer alan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmâtı Vataniyye* dersi açık bir şekilde Cumhuriyetin halk için olduğunu vurgulamakta, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan herkesin bir vatandaşlık âidiyeti altında sâhip oldukları hak ve ödevleri sıralamaktadır. Nitekim aynı yıl Mehmet Emin [Erişirgil], Muallimler Mecmûası'nda Ma'lûmât-ı Vataniyye dersi ile ilgili yazdığı bir makalede, her vatandaşın devlet ve hükûmete karşı olan hak ve vazîfesini bilmesi ve devlet müesseselerine yabancı kalmaması için gerekli malûmâtı almaları lâzım geldiği gibi diğer taraftan Cumhuriyet şeklinin vatandaşların menfaatlerini temîn edecek bir hükûmet şekli olduğunun öğretilmesi gerektiği düşünülerek bu dersin tertîp edildiğini vurgular³².

³⁰ İlk Mektepler Müfredât Programı 1340, s. 30.

³¹ İlk Mektepler Müfredât Programı 1340, s. 29-32.

³² Mehmet Emin 1340, s. 534.

1924 İlk Mektepler Müfredât Programı acele ve hazırlıksız yapıldığı için 1926'da daha kapsamlı bir program hazırlanmıştır³³. 1926 programının esas amacı, cumhuriyetin hedefleri doğrultusunda bir taraftan millileşmek, medenileşmek diğer taraftan yeni eğitim öğretim metotlarını uygulayabilmektir. Nitekim 1926 İlkmektep Müfredât Programı'nı kendinden öncekilerden ayıran yönü pragmatik ve işlevsel olmasıdır. Bu program, *hayâta ve çocuğa görelilik, fa'âliyyet ve iş, toplu tadrîs, kendi kendine idâre veya demokratik eğitim* gibi ilkeler esas alınarak hazırlanmıştır. Böylece Tanzîmât aydınlarından beri dile getirilen hayâta yönelik eğitim, resmî olarak müfredât programına girmiştir. Bu programdan itibâren *Tarih, Coğrafya, Tabîat Tetkiki ve Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye* dersleri ilk üç sınıf için birleştirilmiş ve *Hayât Bilgisi* adı altında toplu öğretime³⁴ geçilmiş ve bu ders, "bütün tadrîsâtın âdetâ bel kemiği olacak ve diğer dersler buna istinâd edecek"³⁵ şekilde kabul edilmiştir. Programda derslerin çocuklara birbirinden ayrı konularmış gibi gösterilmeyip aralarındaki ilişkiye dikkat edilerek, birbiri ile ilişkilendirilerek verilmesi gerektiği belirtilmiştir³⁶.

1924 programında dördüncü ve beşinci sınıflarda verilen *Ma'lûmât-ı Vataniyye* dersinin adı 1926 programında *Yurt Bilgisi* olarak değiştirilmiştir. Küçük köylerde iktisâdî zarûretlerden dolayı sadece üçüncü sınıfa kadar okuyabilen çocuklar için ise ders, aynı isimle üçüncü sınıfta verilmiştir. Amaç, Türk vatandaşlarının hak ve vazîfeleri hakkında herkesin bilgi alabilmesini sağlamaktır³⁷. Ancak bu uygulama 1938 Köy Mektepleri Müfredât Programında görülmez³⁸.

1926 ilkmektep müfredât programının girişinde ilk öğretimin temel amacının genç nesli iyi vatandaşlar olarak yetiştirmek olduğu belirtilmiştir³⁹. Bu sebeple Yurt Bilgisi dersi ilköğretimin gayesini doğrudan doğruya gerçekleştiren bir ders olarak merkezî bir konum almış olur. Nitekim programda Yurt Bilgisi dersinin öneminin çok büyük olduğuna, çünkü bu dersin diğer derslerin merkezinde bulunduğu vurgu yapılır ve açıkça ilk okulların amacının yurttaş yetiştirmek, çocukları mensup oldukları topluma uygun hale getirmek olduğu belirtilir. Dolayısıyla "Yurt Bilgisi dersi bu gayeyi doğrudan doğruya istihdâf eden derstir; bu i'tibârla diğer derslerin bir merkez ve mihverî mâhiyyetindedir"⁴⁰.

³³ Başgöz 1995, s. 107.

³⁴ İlk Mekteplerin Yeni Müfredât Programları Hakkında Talimât 1926, s. 19.

³⁵ İlkmekteplerin Müfredât Programı 1927.

³⁶ Kafadar 1997, s. 158.

³⁷ Üstel 2014, s. 135.

³⁸ Köy Mektepleri Müfredât Programı 1938.

³⁹ İlkmekteplerin Müfredât Programı 1927, Mukaddime.

⁴⁰ İlkmekteplerin Müfredât Programı 1927, s. 82.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu izleyen on yıl ilkmekteplere hiçbir zaman olmadığı kadar önem atfedilen yıllardır. Cumhuriyet'in kurucuları her şeyden evvel içtimâî ve iktisâdî kalkınmanın ilkmektepte yaşanacak düzelme ile mümkün olacağına inanmışlardır. Nitekim Sadrettin Celal Antel'in ifâdesiyle “demokratik bir devlette bir milletin bütün fertlerine kuvvetli bir vatandaş terbiyesi veren, millî ideali aşıl原因an ilkmekteplerdir”⁴¹. Cumhuriyet'in kurucuları ilköğretimin modern devletin topluma nüfuzunu sağlayan en önemli araçlardan biri olduğunun farkındadır. Gerçekten Hobsbawm'ın da belirttiği gibi televizyonların zaferine dek okulla kıyaslanacak bir başka bir laik propaganda aracı yoktur. Söz konusu dönemde dünyanın hemen her yerinde ilkokullar çağı yaşanmaktadır ve devletler ilkokullar aracılığı ile istenen vatandaş tipini yetiştirmeyi hedeflemişlerdir⁴². Cumhuriyetçilerin de benzer görüşte ve amaçla olması sebebi ile ilkmekteplerde yaşanan gelişmelerin yanında, orta ve üst düzey mekteplerde yaşanan gelişmeler sönük kalmıştır. İlköğretimdeki gelişmeler her zaman öncelikli görülmekle birlikte yurttaşlık eğitimi söz konusu olduğunda 1930'lu yıllarda ortaokul ve liselerde de eğitime titizlikle bakıldığı dikkat çeker. Hatta bu dönemde çırak yetiştirmek için açılan yerel tamirhane mekteplerinde dahi yurttaşlık dersinin zorunlu okutulduğu görülür⁴³. Derse gösterilen titizlik yabancı okullarda da göze çarpar. Bu okullarda *Türk Kültür Dersleri* olarak isimlendirilen *Türkçe*, *Türk Tarih* ve *Coğrafyası* ile *Yurt Bilgisi* derslerinin hakkaniyetle okutulması için ihtimam gösterilmiş, dersleri veren hocaların Muallim Mektebi mezunu⁴⁴ ve *öz Türk* olmaları şartları getirilmiş⁴⁵ sınavların nasıl yapılacağı talimât-nâmelerle bildirilmiştir⁴⁶. Böylece bu dersler için yabancı okullar üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturulmaya çalışılmıştır.

İlkmektepler için 1914 hazırlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra tadil edilerek kullanılmış *İlkmektepler Talimât-nâmesi* zamanın terbiye ve tadrîs ihtiyaçlarına cevap vermediği için⁴⁷ 1929'da kaldırılmış ve yerine tamamen yeni bir talimât-nâme tanzim olunmuştur. Bu

⁴¹ Antel 1939, s. 61.

⁴² Hobsbawm 1999, s. 167.

⁴³ Millî Talim ve Terbiye Dâiresi 27.01.1936, 15 numaralı karar. (Metin boyunca Maârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi için MTTD kısaltması kullanılacak, kısaltmanın ardından karar yılı ve karar numarası verilecektir.)

⁴⁴ MTTD 13.09.1934, 213.

⁴⁵ Sezer 1999, s. 32.

⁴⁶ Kültür Kurulu, 21.10.1934, 239. (Maârif Vekâleti'nin ismi 1934-1941 yılları arasında Kültür Bakanlığı olarak değiştirilmiş ve Millî Tâlim ve Terbiye Dâiresi de Kültür Kurulu adını almıştır. Dolayısıyla bu tarihler arasında KK olarak kısaltılarak verilecek kararlar Millî Tâlim ve Terbiye Dâiresi'nin aldığı kararları ifade etmektedir.)

⁴⁷ İlkmektepler Talimât-nâmesi 1929, s. 1.

talimâtnâmede ilköğretimin yurttaş yetiştirmedeki görevine daha fazla önem atfedilir. Talimâtnâmeye göre ilköğretimin gayesi çocuğu Türkiye Cumhuriyeti'ne ruhen ve bedenlen faydalı olacak şekilde kazandırmaktır. Okul, çocukları millî hayâta intibak ettirmeli, içtimâî hayât ile iç içe olmalı, talebe için küçük bir cemiyet teşkîl etmelidir. Bununla beraber hayâtla sıkı bir ilişkisi olmalıdır. Nitekim bütün içtimâî meziyetler ancak hayât içinde, bilfiil tecrübe ederek öğrenilir ve itiyâdlar, yalnız bu sûrette teşekkül eder. Bu doğrultuda talebe kazandığı ma'lûmâtı hayâta karşılaştığı bir müşkülü yenmek için kullanabilmelidir. Aksi halde mektebin bir faydası olmaz⁴⁸. Böylece okulun hem yurttaş yetiştirmedeki hem de talebeyi hayâta hazırlamaktaki rolüne vurgu yapılmış olur.

Çocuğun millî hayâta intibak etmesini ve bunu çağdaş dünyanın koşulları uyarınca yapmasını salık veren bu talimâtnâme 1938'e dek küçük değişikliklerle kullanılmıştır. Ancak talimâtnâmeye yansımamış olsa da 1930'lu yıllar boyunca Türk Tarih Tezi'ne paralel olarak ders içerikleri ve kitaplarında, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaya gittikçe daha fazla önem atfedilmiştir. Cumhuriyet'in kurucuları, inşâ edecekleri yeni kültürün temellerini yurttaşlık bilincine sâhip ve buna her şeyden fazla önem veren vatandaşlarla atmak istemiş, bunun için hem okullarda hem de yaygın eğitimde harâretli çalışmalara girişmişlerdir.

1925-1935 yılları arasında yaşanan siyâsî ve toplumsal olayların olumsuz yönde seyretmesi, hükûmeti okullardaki denetim ve kontrolü artırmaya yöneltmiştir. Bu nedenle rejimi korumak adına daha otoriter bir sisteme geçilmiş, müfredât programlarında değişikliğe gidilmiştir. 1935'te oluşturulan bir komisyon ile ilköğretim okulları için yeni bir müfredât programı hazırlamak üzere hazırlıklar yapılmıştır. Bu komisyon, öncelikle 1926'dan beri meydana gelen değişimleri yeni pedagojik gelişmeler çerçevesinde programa yansıtma istemiştir. Bunun yanı sıra yaşanan toplumsal ve siyâsal problemleri çözebilmek adına daha bilgili ve Cumhuriyet'in değerlerine bağlı vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamıştır. Nitekim 1926 müfredât programının değiştirilmesinin gerekçesi olarak öncelikle ortaöğretime gidemeyecek çocukların yeterli derecede bilgili vatandaşlar hâline getirilmesi gösterilmiştir. Bunun yanı sıra 1926 müfredât programının ilkokulun amaçları ve prensipleri bölümünün eksik olduğu, bu eksikliklerin giderilmesi gerektiği ikinci gerekçe olarak ileri sürülmüştür. Ayrıca çocuğun *yakın yurttâ* meydana gelen olaylardan haberdâr olması gerektiği için bunların programa eklenmesinin şart olduğu ifade edilmiştir⁴⁹.

⁴⁸ İlköğretimin Talimâtnâmesi 1929, s. 3.

⁴⁹ Yeni İlkokul Müfredât Programı 1937, s. 161-2.

Komasyon bu gerekçeler doğrultusunda 1936-1937 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulacak ve 1948'e dek ufak değişikliklerle geçerli olacak yeni bir program hazırlamıştır. Programın en önemli özelliği Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okunu oluşturan inkılâpların “kuvvetli Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, lâik ve devrimci yurttaş yetiştirmek bütün öğretim derecelerinde yüküm ve özen noktasıdır”⁵⁰ ifâdesiyle programa aynen aktarılmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi programının ulusal eğitim kısmında etraflı bir sûretle tespit edilmiş olan esasların⁵¹ okullarda nasıl tatbik edileceğinin ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı programda⁵² sık sık *CHP Programı* vurgusu yapılmıştır.

Programa göre ilkokulun amacı, çocuklara millî kültürü aşılamaktır. En önemli ödevi ise tüm vatandaşları “aynı millî ülkülerle, aynı millî gayelere bağlamak için lâzım gelen bütün bilgileri, itiyatları, alâkaları, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesidir”⁵³. Bu programda yurttaşlık eğitimine o güne kadar hazırlanan tüm program ve talimâtâmelerden daha fazla önem verilmiştir. Öncelik dâimâ Türk çocuğunu, Türk cemiyetinin aktif vasıflarını taşıyan öz, sâdik ve temelli evlâdı yapmaktır. Nitekim söz konusu amaçları gerçekleştirmek için en önemli ders *Yurt Bilgisi* olmakla beraber bu defa *Türk Dili ve Tarihi*, *Türkiye Coğrafyası* ve *Hayât Bilgisi* dersleri de bu misyonu yüklenmiştir⁵⁴. Bunun yanı sıra dördüncü sınıflarda haftada iki, beşinci sınıflardaysa haftada bir saat verilecek olan *Yurt Bilgisi* dersinin içeriği bu programda bir hayli değişmiş, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideolojisinin ve altı okun en çok yansıdığı ders olmuştur. Dersin hedeflerinde de aynı durum açıkça görülür⁵⁵. Rejimin içine düştüğü tehlikeleri bertaraf etmek için devletine saygılı ve altruizm düzeyinde sâdik aynı zamanda özverili yurttaşlar yetiştirmek bu programda öncelikli amaç olmuştur. Öğretmenlerin öğrenciyi Yurt Bilgisi dersinde, millî vazifeleri uğruna gerekirse canını feda edecek şekilde yetiştirmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır⁵⁶.

1936 programı yedi prensip üzerine kurulmuştur. Bunlar *millî terbiye prensibi*, *çocuktan harekete geçme prensibi*, *yakın yurt ve zaman prensibi*, *iş prensibi*, *pratik bilgi ve mahâretler prensibi*, *ekonomi prensibi*, *toplular tedris prensibidir*. Bu prensipler modern terbiye esaslarına âit prensipler gibi gözükmektedir. Ancak yakından incelendiklerinde bu prensiplerin modern

⁵⁰ İlkokul Programı 1936, s. 18.

⁵¹ CHP Programı 1935.

⁵² Ergin 1977, s. 1785.

⁵³ İlkokul Programı 1936, s. 6.

⁵⁴ İlköğretim ve Eğitim Meselesi 1937, s. 34.

⁵⁵ İlkokul Programı 1936, s. 103.

⁵⁶ İlkokul Programı 1936, s. 20.

terbiye esaslarını uygulamak amacı ile değil, ilkokulun asıl gayelerini gerçekleştirmek amacı ile müfredâta eklendikleri görülür. Öyle ki eğitimde çocukların husûsiyetlerinin gözetilmesini merkeze alan çocuktan hareket etme prensibinin maksadı, çocuğu cemiyet içinde ve cemiyet için daha iyi hazırlamaktır. Aynı şekilde pratik bilgi ve mahâretler prensibi çocukların içine girecekleri cemiyete uyum sağlayabilmeleri, ekonomi prensibi ise millî ekonomiyi kıymetlendirmeleri için vardır⁵⁷. Tüm bu prensiplerin en derin anlatıldığı ders Yurt Bilgisi dersi olmuştur.

Yurttaşlık Eğitiminde Temel Araç: Ders Kitapları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hazırlanan 1924 ve 1926 ilkmektepler programlarına bağlı olarak yazılan ders kitapları, programlardaki temel hedeflere bağlı gözükmektedir. Özellikle 1926 programının pragmatik yapısı fen bilimlerine ait ders kitaplarında göze çarpar. Tarih ve Yurt Bilgisi derslerine ait kitaplarda ise pragmatik eğitimin temel unsurlarından –programda da belirtilmiş olan- demokratik eğitim bir nebze var olmakla birlikte, bireydense bireyin meydana getirdiği topluma daha çok vurgu yapılır. Bununla birlikte ders kitapları 1935 İlkokul Programı'ndan sonra değişime uğrayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yurttaşlık ders kitapları açıkça, savaş sonrasında ihtiyaç duyulan toplumu inşa etme amacını taşır. Cumhuriyet'in kurucularının zihninde beliren modern, laik, dinamik, üretken, milliyetçi, itaatkar vatandaşı yetiştirmek, eğitim ve eğitimdeki en önemli araçlardan biri olan ders kitapları ile sağlanmaya çalışılmıştır. 1924'deki İkinci Heyet-i İlmiyye toplantısında ders kitaplarının hazırlanması konusu üzerinde önemle durulmuş, yeni ders kitapları hazırlanması gerektiği işaret edilmiştir⁵⁸. Ancak bu çerefilli iş kısa sürede yapılamayacağından eski ders kitaplarında cumhuriyetin hedefleri ile bağdaşmayan saltanat, hilafet gibi konular çıkarılmış ve yerine Sevr, Cumhuriyet'in ilanı, Kurtuluş Savaşı, hilafetin kaldırılması gibi konular eklenmiştir⁵⁹. Bununla birlikte 1933 yılına kadar Maarif Bakanlığı'nın koyduğu kural ve konular çerçevesinde kitap yazımı serbest bırakılmış, 1926'da Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulmasından itibaren kitaplar bu kurumdan onaylanmış⁶⁰,

⁵⁷ İlköğretim ve Eğitim Meselesi 1937, s. 35-37.

⁵⁸ Ergün 1982, s. 64.

⁵⁹ Aslan 2010, s. 219.

⁶⁰ 1926-1938 yılları arasında Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylanan yurttaşlık derslerine ait ders kitapları şunlardır: Orhan Fuad (1340-41). *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye*, 4. Sınıf. Kanaat Matbaası; Orhan Fuad (1340-41). *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye*, 5. Sınıf. Kanaat Matbaası; Mithad Sadullah (1340-41). *Yeni Ma'lûmât-ı Vataniyye ve Medeniyye*, 4. Sınıf. Tefeyyüz Matbaası; Mithad Sadullah (1340-41). *Yeni Ma'lûmât-ı Vataniyye ve Medeniyye*, 5. Sınıf. Tefeyyüz Matbaası; Mehmet Emin (1340-41).

öğretmen ve okul müdürlerine kitapları seçme hakkı tanınmıştır⁶¹. 24.06.1933 tarihinde alınan kararlar da tek kitap uygulamasına geçilmiştir⁶². 1930'lu yıllar devlet otoritesinin okullarda yoğunlaşmaya başladığı dönemlerdir. Yurt Bilgisi ders kitaplarında da bu otorite hissedilir.

Türk Tarih Tezi'nin ders kitaplarına yansımaya başladığı 1930'lu yıllara dek ilköğretim için yurttaşlık ders kitaplarının genel bir çerçeveden bakıldığında iki temel bölümden oluştuğu görülür. Bunlardan ilki cemiyet ve ferdi temel alır. Ferdin cemiyet içinde ve cemiyet için var olduğu vurgusu sıklıkla görülür⁶³. Kitaplarda alturizm boyutunda fedakarlık ve milliyetçilik anlayışı göze çarpar⁶⁴. Cumhuriyet'in arzu ettiği temiz, sağlıklı, itaatkar, laik, çalışkan gibi medenî olmakla özdeşleştirilen vatandaş betimlemesi yer alır⁶⁵. Hatta bunlar sıklıkla resimlerle somutlaştırılır⁶⁶. Medenî olmayan, medeniyete uygun giyinmeyen ya da ona göre davranmayan insan, mağara adamına benzetilir⁶⁷. Bu medenî görünüş Türklerin ülke dışındaki temsili ile de özdeşleştirilmiştir. Medenî görünüşe sahip olmak, "düşmanlara Türkler medenî değil dedirtmemek için" elzemdir⁶⁸. Söz konusu ders kitapları medeniyeti tanımayan ya da ona uygun davranmayı azarlama duygusu taşır. İkinci kısım ise daha çok vatandaşın vazifelerini yerine getirerek elde edebileceği hakları temel alır. Nitekim her hak

Ma'lûmât-ı Vataniyye Ortaokul ve Liseler. Matbaa-ı Âmire (Aslan 2010). Muallim Abdülbâki (1927-18). *Yurt Bilgisi*, 4. Sınıf. Türk Neşriyat Yurdu; Muallim Abdülbâki (1927-18). *Yurt Bilgisi*, 5. Sınıf. Türk Neşriyat Yurdu (MTTD, 2.8.1927, 92); Refik Ahmed (1927-28a). *Yurt Bilgisi*, 4. Sınıf. Türk Neşriyat Yurdu; Refik Ahmed (1927-28b). *Yurt Bilgisi*, 4. Sınıf. Sebat Matbaası (MTTD, 2.8.1927, 102); Mithad Sadullah (1927). *Yurt Bilgisi*, 4. Sınıf. Tefeyyüz Matbaası (MTTD, 10.8.1927, 117); Ali Kâmi (1927). *Yurt Bilgisi*, 5. Sınıf. İbrahim Hilmi Matbaası (MTTD, 15.8.1927, 122); Mithad Sadullah (1927). *Yurt Bilgisi*, 5. Sınıf. Tefeyyüz Matbaası (MTTD, 22.8.1927, 127); Sabri Esad (1927). *Yurt Bilgisi*, *Kız Mektepleri* (MTTD, 31.12.1927, 217); Refik Ahmed (1928). *Yurt Bilgisi*, 4. Sınıf. İkdâm Matbaası (MTTD, 16.7.1928, 117); Mithad Sadullah (1930) *Yurt Bilgisi*, *Millet Mektepleri* (MTTD, 2.2.1930, 2); Kâzım Sevinç (1930). *Yurt Bilgisi*, 4. ve 5. Sınıflar (MTTD, 28.8.1930, 20); Kâzım Nâmi (1930). *Yurt Bilgisi*, *Millet Mektepleri* (MTTD, 15.10.1930, 207); Afet (1930-31). *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, *Ortaokul ve Liseler*. Devlet Matbaası (MTTD, 10.12.1930, 207); Recep (1931). *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, *Ortaokul ve Liseler*. Devlet Matbaası (MTTD, 2.9.1931, 34); Celal Nuri (1931). *Vatandaşlık*, 4. ve 5. Sınıflar. İleri (MTTD, 11.6.1931, 6); Kâzım Nâmi (1933). *Yurt Bilgisi*, 4. ve 5. Sınıflar. Türk Kitapçılığı Limited Şirketi (MTTD, 30.7.1933, 3).

⁶¹ Aslan 2010, s. 220.

⁶² MTTD, 24.06.1933, 118.

⁶³ Mithad Sadullah 1340a, s. 3.

⁶⁴ Mithad Sadullah 1927, s. 111.

⁶⁵ M. Abdülbâki 1927-1928a, s. 121.

⁶⁶ Refik Ahmet 1928; Mithad Sadullah, 1930-1931; Mithad Sadullah 1340a; M. Abdülbâki 1927-1928a; Orhan Fuad 1340a; Orhan Fuad 1927.

⁶⁷ Orhan Fuad 1340a, s. 13.

⁶⁸ M. Abdülbâki 1927-1928a, s. 121.

bir ödev karşılığıdır⁶⁹. Birey, devletin belirlediği ve vereceği tüm görevleri yerine getirmeli⁷⁰, medenî bir insan gibi yaşamalıdır. Ancak o zaman Cumhuriyet'e layık olabilir⁷¹. Ders kitaplarında sıklıkla yer alan hükümet binaları *devletin etkin olarak işlerliğini ve gücünü* göstermesi bakımından simgesel bir duruş sergiler. Bu görüşler ve devletin ders kitaplarındaki *görünürlüğü* Türk Tarih Tezi'nin ders kitaplarına yansması ile daha belirgin hale gelmiştir.

Türk Tarih Tezi etkisinin tarih ders kitaplarına daha fazla yansımış olduğu görüşü hâkim olsa da yurttaşlık ders kitapları da bu tezden aynı ölçüde etkilenmiştir. 1931'de dönemin Maârif Müsteşarı Salih Zeki [Buluğ] Bey Tarih ve Yurt Bilgisi tadrîsâtının en iyi şekilde yapılacağını belirtmiş, bununla beraber bu derslerle ilgili kitapların "Avrupa müessesâtında tâkip edilmekte olan kitaplardan daha mükemmel ve daha nefis bir şekilde hazırlandığını" söylemiştir⁷². Nitekim 1930'larda Yurt Bilgisi dersinin yanı sıra Tarih dersi de iyi bir yurttaşlık eğitiminin unsurlarından sayılmıştır. Hasan Âli Yücel 1939'da ders programları ile ilgili yaptığı bir konuşmada 1930'da tarih programlarının Atatürk'ün emri ile Türk Tarih Kurumu'nun hazırladığı dört ciltlik tarih kitaplarına göre değiştirildiğini, ortaokul Yurt Bilgisi programlarının da yazılan Yurt Bilgisi programlarına göre tanzim edildiğini belirtmiştir⁷³.

Mustafa Kemal Atatürk, Yurt Bilgisi ders kitaplarını yeterli bulmamış ve Afet İnan'ı yeni bir ders kitabı hazırlaması için yönlendirmiştir. Atatürk'ün bu konuda Afet İnan'a olan güveni yüksektir. Öyle ki Afet Hanım, 1930'da Ankara Mûsikî Muallim Mektebi Tarih ve Yurt Bilgisi muallimi sıfatıyla Başvekâlet Müsteşarlığı'na başvekilin görevlerinin, salahiyet ve mesuliyetlerinin ne olduğunu bildirir bir yazı göndermiştir⁷⁴. Söz konusu yazı, *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler* kitabında yer alan *başvekâlet* başlığının bir taslağı gibidir.

Atatürk'ün direktifleriyle yeniden yazılan *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler* isimli yeni yurttaşlık ders kitabının ilk cildinde Afet İnan'ın, ikinci cildinde ise Cumhuriyet Halk Fırkası Umumî Kâtibi Kütahya Mebusu Recep Peker'in imzası bulunmaktadır. 1931'de okutulmaya başlanan kitapların girişinde yazarlar hakkında fazla bir şey söylenmemektedir. Ancak kitabın yazımında Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat rol aldığı bilinmektedir⁷⁵. Nitekim kitabın ilk sayfasına Atatürk'ün Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdiği ve kitabın hazırlanması ile bizzat ilgilendiğini ayrıca kitabın öğretim programlarında nasıl yer alması

⁶⁹ M. Abdülbâki 1927-1928b, s. 74.

⁷⁰ Mithat Sadullah 1340a, s. 10-12.

⁷¹ M. Abdülbâki, 1927-1928a, s. 121.

⁷² Çapa 2002, s. 50.

⁷³ Maârif Vekili Hasan... 1939, s. 78.

⁷⁴ BCA. Fon: 30.1.0.0. Yer No: 1.6..16.

⁷⁵ İnan 2010, s. 16.

gerektiğini belirtir bir yazı eklenmiştir. Atatürk burada öncelikle vatan çocuklarının iyi vatandaş olarak yetişmelerinde Yurt Bilgisi dersinin önemini belirtmiştir. Ardından kitaplarda yer alan konu başlıklarını sıralamış ve mekteplerin hangi devrelerinde okutulması gerektiğini söylemiştir. Üstelik bu kitabın okutulacağı sınıfı geçmiş olan üst sınıf talebelerinin de mezun olmadan evvel kitabı okumalarını salık vermiştir. Bunun yanı sıra kitabın okul dışında da yurttaşlara okutulması için gerekli işlerin yapılmasını istemiştir⁷⁶. Nitekim Atatürk'ün bu direktifi doğrultusunda ve Milli Talim ve Terbiye Dâiresi'nin kararıyla eserin, "Türk kültürünü neşri tamim maksadı ile icâp eden mahallere gönderilmesi münâsip görülmüştür"⁷⁷.

Afet İnan'ın da belirttiği üzere kitap hazırlanırken pek çok kaynaktan yararlanılmıştır. Bunların başında Afet hanımın Fransız Lisesi'nde iken okuduğu *Instruction Civique* gelir. Atatürk, Afet hanımdan bu kitabın bazı kısımlarını çevirmesini istemiştir. Ayrıca genel sekreteri Tevfik Bıyıkoglu'na da Almancadan bazı çeviriler yaptırtmıştır. Kendisi de bizzat okuduğu kitaplardan yararlanmış ve derlediklerini Afet Hanım'a ya da Tevfik Bey'e yazdırmıştır. Ayrıca Afet Hanım, adını belirtmediği bir ansiklopediden ve Mehmet Emin [Erişirgil] Bey'e âit bir kitaptan bahseder⁷⁸. Bu eser yüksek ihtimalle Maârif Vekâleti'nin 1924-1925 seneyi devriyesi için orta mekteplerde ve liselerde okutulması kabul edilmiş olan *Yurd Bilgisi* kitabıdır. Zaten *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*'de Mehmet Emin [Erişirgil] Bey'in eserinden aynen yapılmış alıntılar mevcuttur. Bununla birlikte başta millet tanımı olmak üzere pek çok kavram ve konu tamamıyla farklılaşmıştır.

Afet Hanım'ın kaynaklar kısmında belirtmediği ancak açıkça kitabın hazırlanışında kullanıldığına inanılan bir başka eser ise Sultan II. Abdulhamid Dönemi'nde Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve Osmanlı ordusunu modernleştirme çalışmalarında yer almış Colmar Freiherr von der Goltz'un *Millet-i Müsellâha* adlı eseridir. Hasan Ünder, *Millet-i Müsellâha ve Medenî Bilgiler* adlı makalesinde bu iki kitabı alıntılar yaparak karşılaştırmış ve aradaki benzerliği ortaya koymuştur⁷⁹.

Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, kendinden önceki ders kitaplarından daha yoğun ve derinleştirilmiş bilgiler içerir. Sıklıkla medenî olmanın gerekliliği, devlete itaat, Türk milletinin yüceliği, toplumsal ahlak, işbölümü gibi konular hakkında devletçi bir anlayışla bilgi verilir ve geleceğin vatandaşlarına kitapta yer alan herşeyi uygulamaları hususunda uyarılarda bulunulur. Kitapta geçmiş

⁷⁶ [İnan] Afet 1933.

⁷⁷ MTTD, 10.12.1930, 207.

⁷⁸ İnan 2010, s. 11, 17.

⁷⁹ Ünder 1999.

seçici bir algı ile verilir. Kimi olaylar (Cumhuriyet'in ilanı gibi) öne çıkarılır kimi olaylarsa (hanedanlık gibi) var olan ideoloji ile yeniden yorumlanır. Ernest Renan'nın ünlü "ulus olmak biraz da unutmaktır" sözü⁸⁰, kitapta ulus olmak adına yazarı doğrular biçimde karşımıza çıkar. Eserde, *biz* ve *öteki* kimlikle sıklıkla karşılaşılır. Nitekim *bizin* var olması için *ötekinin* var olması şarttır. Burada *biz yeni yurttaş*, *öteki* ise yerine göre bazen başka devletler bazen de içerideki *yanlış, eksik, kusurlu* yurttaşdır. Bununla birlikte parlak bir geçmiş yer alır. Orta Asya Türklerinden itibaren Türkler şanlı bir geçmişe sahiptir. Osmanlı Dönemi'nde bir duraksama yaşanmışsa da Cumhuriyet bu çağı yıkmıştır. Bununla birlikte parlak bir gelecek de vadedilir. Üstelik bu parlak gelecek neredeyse kesindir. Mektepli öğrencinin bir seçimi vardır. Ya bu parlak geleceğe yürürken konvoyla katılmanın şânını yaşayacak ya da tarih sayfalarında unutulacaktır. Nitekim *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, Türk milliyetçiliğinin kendini meşrulaştırmasının ve bir kimlik oluşturmasının aracı olarak kullanılmıştır. Ortamektep ve liseler için hazırlanan *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*'in içeriğinin biraz basitleştirilerek ilkmektepler için hazırlanan ders kitaplarında da kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kazım Nami [Duru] Bey'in hazırladığı 5. sınıflar için Yurt Bilgisi kitabı bunun bir örneğidir⁸¹.

1930'lu yıllar *Yurt Bilgisi* ders kitaplarında değişiklik yapılan yıllar olmasının yanı sıra mekteplerin de bu konudaki görevlerinin daha çok konuşulduğu yıllar olmuştur. Nitekim Maârif Vekili Esat [Sagay] Bey'in yaptığı teftişler bunun bir göstergesidir. Esat Bey 1931'de bazı okulları bizzat gezmiş ve öğrencilerin bir kısmının derslerin hedeflerini özellikle de bu derslerin millî ve vatanî amaçları hakkında daha fazla bilgiye muhtaç olduklarını görmüştür. Müfredatlardaki her dersin ayrı bir amacı olduğunu, bu amaçların en önemlisinin ise öğrencileri millî hayata katmak ve onları Türk milletine ve Türk Cumhuriyeti'ne bağlı ve faydalı vatandaşlar olarak hazırlamak olduğunu belirtmiştir⁸². Nitekim böylece *millî terbiye*'nin aşılması için en büyük araç olan mekteplerin öneminin bir kez daha altı çizilmiştir.

Bu dönemde Yurt Bilgisi dersi için Ankara Kız Lisesi muallimlerinden Afet Hanım ve Yurt Bilgisi muallimi Cahide Hanım ile Ankara Erkek Orta Mektebi Yurt Bilgisi muallimi Hasan Fahri Bey'den müteşekkil bir komisyon tarafından orta mekteplerde Yurt Bilgisi dersleri için yapılacak sözlü yoklama sorularının hazırlandığı ve muallimlere rehber olması için okullara

⁸⁰ Renan 2016, s. 38.

⁸¹ Kazım Nami 1933.)Bu kitabın hiçbir yerinde yazarın ismi yer almaz. Kitabın yazarı, Millî Tâlim ve Terbiye Dâiresi'nin 30.07.1933 tarihli ve 3 numaralı kararına bakılarak ve ders kitabının üzerinde yer alan karar numarası ile karşılaştırılarak tespit edilebilmiştir.)

⁸² Yücel 1994, s. 363.

gönderildiği⁸³ de dikkatte değer bir bilgidir. Bu dersin nasıl ölçüleceğinin dahi belli bir komisyon tarafından belirlenmesi ve muallimlere bırakılmaması devletin ders üzerindeki otoritesinin bir göstergesidir. Nitekim söz konusu dönemde Yurt Bilgisi dersinin öğretimi devlet tarafından dikkatle izlenmiş, kültürel metin *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler* yurttaşlık eğitiminde adeta devlet ideolojisinin propaganda aracı olarak kullanılmıştır.

Sonuç Yerine

19. ve 20. yüzyıllar boyunca dünya çapında neredeyse tüm devletler eğitimi bir silah, tüm o karmaşada bir hayatta kalma taktiği ve ulus devletin teminatı olarak görüp kontrolleri altına almışlardır. Dünyadaki yeni yurttaşlık anlayışının farkında olan ve İmparatorluğun dağılmasıyla devletten ulusa doğru ilerleyen Türkiye Cumhuriyeti için de ilköğretim, bu teminatı sağlayacak, *ulusu* oluşturmaya yarayacak bir araç olarak görülmüştür. Açıklığı, kolay anlaşılabilirliği, geçmişi kullanılabilirliği ile söz konusu dönemde ideolojiler çağının incisi olan milliyetçilik de aynı amaçlarla devletler için hem bir araç hem de bir hedef konumundadır. Tüm bu fikir ve ideolojik anlayışları topluma ulaştırmada eğitimin merkezine, içinde barındırdığı potansiyelle yurttaşlık dersleri oturtulmuştur.

II. Meşrutiyetle birlikte Yurt Bilgisi dersi, devletin hedeflediği yurttaşlık bilincine sahip vatandaşların oluşturulması için son derece önemli görülmüş, bu nedenle hazırlanan tüm müfredat programlarında bu dersin amaçları ve içeriğinin hazırlanması uzun mesailer almış, ders, müfredatların bel kemiğini oluşturmuştur. Müfredat programları, talimatnameler, ders kitapları dikkatle incelendiğinde eğitimin siyasî yaşamla elele yürüdüğü, bir turnusol kağıdı gibi siyaseti yansıttığı görülür. Henüz cumhuriyet kurulurken kararlaştırılan temel hedefler 1924 ve 1926 müfredatlarına açıkça yansımıştır. Özellikle bu iki programda ve programların yansıdığı ders kitaplarında cemiyet için ve onun içinde yer alacak yurttaş oluşturulmaya çalışılırken sonrasına göre daha yumuşak davranılmış ancak 1936'ya varıncaya dek devlet otoritesi siyasî yaşamda olduğu gibi eğitimde de sertleşmiştir. Özellikle Türk Tarih Tezi'nin eğitimde kendini hissettirmeye başlamasıyla bilhassa Yurt Bilgisi dersine ait müfredat programları ve ders kitapları daha millî, daha militer bir yapıya gitmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir aracı konumuna gelmiştir.

⁸³ MTTD, 30.04.1935, 95.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

BCA. Fon: 30.1.0.0. Yer No: 1.6..16.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 2.8.1927 tarih, 102 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 2.8.1927 tarih, 92 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 10.8.1927 tarih, 117 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 15.8.1927 tarih, 122 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 22.8.1927 tarih, 127 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 31.12.1927 tarih, 217 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 16.7.1928 tarih, 117 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 2.2.1930 tarih, 2 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 28.8.1930 tarih, 20 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 15.10.1930 tarih, 207 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 10.12.1930 tarih, 207 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 11.6.1931 tarih, 6 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 2.9.1931 tarih, 34 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 23.09.1931 tarih, 140 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 24.06.1933 tarih, 118 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 30.7.1933 tarih, 3 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 13.09.1934 tarih, 213 numaralı karar.

Kültür Bakanlığı, Kültür Kurulu, 21.10.1934 tarih, 239 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 30.4.1935 tarih, 95 numaralı karar.

Mârif Vekâleti, Millî Talim ve Terbiye Dâiresi, 27.01.1936 tarih, 15 numaralı karar.

Meclis-i Meb'ûsân Zabıt Ceridesi, Cilt 2, 23. İnikad, 27 Kanûnevvel 1326 (09.01.1911)

b. Diğer Kaynaklar

Ali Kâmi 1927 Ali Kâmi, *Yurt Bilgisi*, 5. Sınıf, İbrahim Hilmi Matbaası, İstanbul.

Antel 1939 Sadrettin Celal Antel, *Maârif ve Meseleleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Aytekin Halil Aytekin, *İttihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Erdal 2010 Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları". *Eğitim ve Bilim* 25, 158, s. 215-231.

Ergün 1996 Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara.

[Erişirgil] 1340 Mehmet Emin [Erişirgil], "Ma'lûmât-ı Vataniyye Programında Tâkib Edilen Esas", *Muallimler Mecmûası* 2, 20.

Atatürk'ün Söylev ve

- Demeçleri I-III 1997 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ayas 1948 Nevzat Ayas, *T. C. Millî Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Aytaç 2009 Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Başgöz 1995 İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Berker 1945 Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim I, 1839-1908*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Berkes 2002 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Hızl. Ahmet Kuyas), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beydilli ve Şahin 2001 Kemal Beydilli ve İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bumin 2013 Kürşat Bumin, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Çapa 2002 Mesut Çapa, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 29-30, s. 39-55.
- Celal Nuri 1931 Celal Nuri, *Vatandaşlık, 4. ve 5. Sınıflar*, İleri, İstanbul.
- CHP Programı 1935 *CHP Programı*, Ulus Basımevi, Ankara.
- Condorcet 1971 Marquis Condorcet, *Millî Eğitim Üzerine İncelemeler*, (Çev. Osman Horasanlı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Deringil 2013 Selim Deringil, *Simgeden Millete, II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ergin 1977 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Neşriyat, İstanbul.
- Ergün 1982 Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Fortna 2005 Benjamin Fortna, *Mekteb-i Hümayûn, Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, (Çev. Pelin Sıral), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Forycki 2013 Maciej Forycki, "A New Education of Women. Denis Diderot's Anatomy Course Project For Young Noble Women". *Biuletyn Historii Wychowania* 29, p. 7-14.
- Hâkimiyyet-i Millîye Gazetesi 1921 *Hâkimiyyet-i Millîye Gazetesi*, 17 Temmuz 1921 Pazar (12 Zilkade 1339).
- Heater 2004 Derek Heater, *Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education*, Manchester University Press, Manchester.
- Hobsbawm 1999 Eric Hobsbawm, *İmparatorluk Çağı 1875-1914*, (Çev. Vedat Aslan), Dost Kitabevi, Ankara.

- İlk Mektepler Müfredât Programı 1340 *İlk Mektepler Müfredât Programı*, Maârif Vekâleti İlk Tadrîsat Dâiresi, Matbaa-ı Amire, İstanbul.
- İlk Mekteplerin Yeni... 1926 “İlk Mekteplerin Yeni Müfredât Programları Hakkında Talimât” (15 Teşrin-i evvel 1926), *Maârif Vekâleti Tebliğler Mecmûası* 9.
- İlk Tadrîsat Talimât-nâmesi 1342-1339 *İlk Tadrîsat Talimât-nâmesi*, Umûr-u Maârif Vekâleti, Matbaa-ı Amire, İstanbul.
- İlk ve Orta Tadrîsât Mektepleri.. 1338 *İlk ve Orta Tadrîsât Mektepleri Müfredât Programı*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umûr-ı Nafia Maârif Vekâleti, Ankara.
- İlkmektepler Talimât-nâmesi 1929 *İlkmektepler Talimât-nâmesi*, T. C. Maârif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul.
- İlkmekteplerin Müfredât Programı 1927 *İlkmekteplerin Müfredât Programı*, Maârif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul.
- İlkokul Programı 1936 *İlkokul Programı*, Kültür Bakanlığı, Devlet Matbaası, İstanbul.
- İlköğretim ve Eğitim Meselesi 1937 “İlköğretim ve Eğitim Meselesi” (Sonkânun 1937), *Kültür Bakanlığı Dergisi* 20-1.
- [İnan] 1933 Afet [İnan] *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler I. Kitap*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- İnan 2010 Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Kafadar 1997 Osman Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınevi, Ankara.
- Kazım Nami 1933 Kâzım Nâmi, *Yurt Bilgisi, 4. ve 5. Sınıflar*, Türk Kitapçılığı Limited Şirketi, İstanbul.
- Kodaman 1999 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Köy Mektepleri Müfredât Programı* 1938 *Köy Mektepleri Müfredât Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Locke 1889 John Locke, *Some Thoughts Concerning Education*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Maârif Vekili Hasan Âli... 1939 “Maârif Vekili Hasan Âli Yücel Mecliste Maârif Meseleleri Hakkında Beyanatta Bulundu”, *Ayın Tarihi* 73.
- Mardin 2008 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyâsî Fikirleri 1875-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mehmet Emin 1340-41 Mehmet Emin, *Ma'lûmât-ı Vataniyye Ortaokul ve Liseler*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul.
- Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı 1329a *Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Bir ve İkinci Dershâne ve Muallimli Mekteplere Mahsus*, Maârif-i Umûmiye Nezareti, Matbaa-i Amire, İstanbul.

- Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı 1329b *Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershâne ve Muallimli Mekteplere Mahsus, Maârif-i Umûmîye Nezareti, Matbaa-i Amire, İstanbul.*
- Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı 1330 *Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershâne ve Muallimli Mekteplere Mahsus, İstanbul.*
- Mithad Sadullah 1340-41a Mithad Sadullah, *Yeni Ma'lûmât-ı Vataniyye ve Medenîyye, 4. Sınıf, Tefeyyüz Matbaası.*
- Mithad Sadullah 1340-41b Mithad Sadullah, *Yeni Ma'lûmât-ı Vataniyye ve Medenîyye, 5. Sınıf, Tefeyyüz Matbaası.*
- Mithad Sadullah 1927a Mithad Sadullah, *Yurt Bilgisi, 4. Sınıf, Tefeyyüz Matbaası.*
- Mithad Sadullah 1927b Mithad Sadullah, *Yurt Bilgisi, 5. Sınıf, Tefeyyüz Matbaası.*
- Muallim Abdülbâki 1927-28a Muallim Abdülbâki, *Yurt Bilgisi, 4. Sınıf, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul.*
- Muallim Abdülbâki 1927-28b Muallim Abdülbâki, *Yurt Bilgisi, 5. Sınıf, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul.*
- Orhan Fuad 1340-41a Orhan Fuad, *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye, 4. Sınıf, Kanaat Matbaası, İstanbul.*
- Orhan Fuad 1340-41b Orhan Fuad, *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye, 5. Sınıf, Kanaat Matbaası, İstanbul.*
- Orta Öğretim Programlarındaki... 1972 Orta Öğretim Programlarındaki Yönelmeler 1924-1970, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.*
- Özalp 1982 Reşat Özalp, *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.*
- Recep 1931 Recep, *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, Ortaokul ve Liseler, Devlet Matbaası, İstanbul.*
- Refik Ahmed 1927-28a Refik Ahmed (1927-28). *Yurt Bilgisi, 4. Sınıf, İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.*
- Refik Ahmed 1927-28b Refik Ahmed, *Yurt Bilgisi, 4. Sınıf, Sebat Matbaası, İstanbul.*
- Refik Ahmed 1928 Refik Ahmed, *Yurt Bilgisi, 4. Sınıf, İkdam Matbaası, İstanbul.*
- Refik Ahmed 1926 Refik Ahmed, *Yurt Bilgisi, 5. Sınıf, Sebat Matbaası, İstanbul.*
- Renan 2016 Ernest Renan, *Ulus Nedir? (Çev. Gökçe Yavaş), Pinhan Yayınları, İstanbul.*
- Selânikli Faik 1324 Selânikli Faik, *Ma'lûmât-ı Medenîyye, Karabet Matbaası, İstanbul.*
- Sezer 1999 Ayten Sezer, *Atatürk Dönemi'nde Yabancı Okullar (1923-1938), Türk Tarih Kurumu, Ankara.*
- Somel 2001 Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağı'nda Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)". Mehmet Ö. Alkan (Der.), *Modern Türkiye'de Siyâsî Düşünce, Tanzîmât ve Meşrûtiyyet'in Birikimi, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.*

Atatürk Dönemi'nde Yurttaşlık Dersleri: Tarihsel Süreç, Ders Kitapları ve Programlar

- Şûrâ-ı Ümmet Gazetesi, 1324 Şûrâ-ı Ümmet Gazetesi, C. 7, S.140, 23 Eylül 1324
(6 Ekim 1908).
- Toprak 1988 Zafer Toprak, “80. Yıldönümünde Hürriyetin İlânı 1908 ve Rehber-i İttihâd”, *Toplum ve Bilim* 42, s. 157-173.
- Tunaya 1996 Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyetin İlânı*, Arba Yayınları, İstanbul.
- Ünder 1999 Hasan Ünder, “Millet-i Müsellâha ve Medenî Bilgiler”, *Tarih ve Toplum* 32, 192, s. 48-56.
- Üstel 2014 Füsun Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yeni İlkokul Müfredât... 1937 “Yeni İlkokul Müfredât Programı”, *Kültür Bakanlığı Dergisi*, No: 20-1, Sonkânun, 1937.
- Yücel 1994 Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de İlköğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

SUMMARY

New concept of citizenship which emerged after the French Revolution exercised influence over the world in time. One of the countries this new citizenship concept reached in a short time and influenced was The Ottoman Empire. Contrary to what is believed, Ottoman Empire was not uninformed about the developments in the world. On the contrary, it was aware of the stages this concept had been through and it was a witness of these. The Ottoman Empire which included Citizenship education within the Moral Knowledge lessons, added Citizenship courses to its primary school curriculum as a separate lesson after the Declaration of Constitutional Monarchy in 1908. The name of the course which was added to the curriculums under the name of *Ma'lûmât-ı Medenîyye ve Ahlâkiyye İktisâdiyye* had gone through changes from time to time. The course content and the books which previously had had Ottomanism ideology previously was nationalized after the occupation of Libya by Italy and the Balkan Wars.

When the Turkish Republic was founded based on the losses it had given in the First World War and the War of Independence and in horrible economic conditions, it saw the primary education as the key to solve all the problems. The founders and the intellectuals of the Republic gave a lot of importance to education above all else in order to rear the young generation as targeted and raise them as the components whose normative contribution to the social structure was expected and adopted the view of the Constitutionalists on history and citizenship to a large extent and brought education under their total control. Accordingly, first of all, on March 3, 1340 [1924] *Tevhîd-i Tedrîsât* was declared and then a curriculum program was prepared. The primary objective of the new program was to extract lessons and issues incompatible with the founding principles of the Republic of Turkey and to put appropriate policies to replace the Republic's values, namely to remove the content of the axis of religion and dynasty and to place national, secular and life-oriented contents. As a matter of fact, the course which could contain all these contents was the course for citizenship. The course which was included in the curriculum of the elementary schools dated 1923, under the name of *Musahabat-i Ahlâk* in 1924 took the name of *Musahabat-e Ahlâkiyye ve Ma'lûmât-ı Vataniyye* and the textbooks were rearranged in line with new objectives and content. However, the main change that the course had been through was with the curriculum of the elementary schools dated 1926. The new curriculum prepared in 1926 was pragmatic and functional, more suitable for the era's education schools. The life-oriented education that had been voiced since *Tanzîmât* intellectuals, officially entered into the curriculum and the relationship between the courses was established and the course of citizenship now named as *Yurt Bilgisi* was arranged so as to become the backbone, the center of all these courses.

Ten years following the establishment of the Republic of Turkey attributed importance to elementary schools than ever before. First of all, the founders of the republic believed that social and economic development would be possible only with the improvement in the elementary schools, and they thought that primary education

was one of the most important tools that enabled the modern state to penetrate the society. Indeed, as Hobsbawm points out, there is no other secular propaganda tool to compare to the school until the victory of televisions. During this period, almost all of the world experienced the age of primary schools and the states aimed to raise the type of citizens desired through primary schools. As the Republicans had similar views and aims, the developments in the secondary and the senior schools remained dull compared to the elementary schools. Although the developments in primary education always seemed to be a priority, it is noteworthy that in the 1930s when it came to citizenship education, education was carefully taken care of in secondary and high schools. However, in the 1930s, the Turkish History Thesis began to seriously affect both elementary and also secondary and high school education. From this date on, with the tension of the approach of World War II, the founders of the Republic wanted to lay the foundations of the new culture they would build with the citizens who had citizenship consciousness and who gave more importance to it than anything else and in order to this undertook active efforts in both schools and the non-formal education.

Accordingly, a new primary education program was prepared in 1935. According to the program, the aim of primary school was to instill a national culture in children. The most important task was for all citizens is to "give and instill in them all the information, implications, alliances, ideals, the passion of service necessary to connect with the same national ideals and to the same national goals ". In this program, citizenship education had been given more importance than all programs and instructions prepared so far. The priority was always to make the Turkish child its own, loyal and permanent child who would carry the active qualities of the Turkish society. Indeed, the most important lesson for achieving these goals was *Civics* but this time *Turkish Language and History, Geography of Turkey and Life Science* lessons undertook this mission as well. In order to eliminate the dangers that the regime had faced, the primary objective of this program was to raise citizens who respect the state and are loyal at the level of altruism and at the same time devoted citizens. It was emphasized that teachers should educate the student in the course of *Civics* in order to sacrifice their life for the sake of his national duties if necessary. The textbooks prepared in this direction vary considerably with respect to the previous ones.

The first civic textbooks of the Republic of Turkey clearly aims to build a society needed in the post-war society. The education of the modern, secular, dynamic, productive, nationalist, obedient citizen in the minds of the founders of the Republic was attempted to be provided with textbooks which is one of the most important tools in education. When we look at the textbooks of the period from a general perspective, it is seen that they consist of two basic sections. The first one is based on society and the individual. The emphasis that the individual exists in society and for society is often seen. In the books, the concept of sacrifice and nationalism to the extent of altruism stands out. The definition of the citizen desired by the Republic and identified as being civilized such as being clean, healthy, obedient, secular, hardworking was included. These are even often materialised with pictures. A person who is not dressed appropriately for civilization or who does not behave accordingly is likened to a caveman. This civilized appearance was also identified with the representation of Turks

outside the country. Having a civilized appearance is essential "not to make the enemies call the Turks as not civilized." These textbooks have a sense of rebuking those who do not know or act in accordance with civilization. The second part is largely based on *the rights that the citizens can achieve by performing their duties*. As a matter of fact, every right is an exchange for an assignment. The individual must fulfill all the tasks determined and given by the state and live like a civilized person. Only then they could be worthy for the Republic. Government buildings often found in textbooks *display a symbolic stance* in terms of showing the effective functioning and power of the state. These views and the visibility of the state *in the textbooks* became more evident with the reflection of Turkish History Thesis on textbooks. New textbooks prepared by Atatürk 's adopted daughter Afet Inan and the Republican People's Party Public Secretary Kütahya Deputy Recep Peker, but in whose preparation Mustafa Kemal Atatürk had a great contribution, were started to be taught as of 1931. The textbook called *Medenî Bilgiler*, contains more intense and deeper information than the previous textbooks. It often informs with a statist understanding on the subjects such as the necessity of being civilized, obedience to the state, greatness of the Turkish nation, social morality and division of labor, and warns the citizens of the future to implement everything in the book. In the book, the past is given by a selective perception. Some events (such as the proclamation of the Republic) are highlighted and some events (such as the dynasty) are reinterpreted by the existing ideology. Ernest Renan's famous remark, "being a nation is a bit of a forgetting", appears before us in the book as a verification of the author in the name of being a nation. In this work, the identity of "we" and *other* is often encountered. Thus in order for "we" to exist, it is essential for *the other* to exist as well. Here *we are the new citizen* while the other is sometimes other states and sometimes *the wrong, missing, defective* citizens at home. However, a bright past takes place. Turks have had a glorious past since the old Central Asian Turks. Although there was stagnation in the Ottoman period, the Republic destroyed that age. With this, a bright future is promised. Moreover, this bright future is almost certain. The educated student had a choice. Either they would live the glory to join the convoy as they walked into this bright future or they would be forgotten about in the history pages. Thus *Medenî Bilgiler*, was used as a means of legitimizing Turkish nationalism itself and creating an identity. It is seen that the content of *the Medenî Bilgiler* prepared for secondary schools and high schools is simplified slightly and also used in textbooks prepared for elementary schools. The Civics book prepared by Kazım Nami [Duru] for 5th grades is an example of this. As a matter of fact, with these new textbooks, the course training went to a more national, more militant structure and became a tool of the Republican People's Party.